

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

ВИПУСКНА РОБОТА

на тему:

**Методичний супровід практичної підготовки суб'єктів
господарювання у сфері цивільного захисту**

слухача з короткострокового підвищення кваліфікації з питань цивільного захисту
категорії «Майстри виробничого навчання навчально-методичних центрів
сфери цивільного захисту»

**майстра виробничого навчання обласних та міста Житомира курсів
удосконалення керівних кадрів П'яниги Володимира Івановича**

Перевірив: _____

(посада, вчений ступінь (звання), прізвище, ініціали)

**КИЇВ
2017**

ЗМІСТ

Вступ

1. Поняття методичного супроводу практичної підготовки.
2. Алгоритм роботи курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД та суб'єктів забезпечення заходів цивільного захисту регіону при плануванні та проведенні підприємствами, установами, організаціями спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.
3. Складові та зміст комплексу навчально-методичного забезпечення методичного супроводу: програмне забезпечення методичного супроводу; обов'язки педагогічних працівників курсів, центру з питань підготовки та проведення методичного супроводу; плануючі, навчально-методичні та облікові документи, що розробляються для забезпечення роботи майстра виробничого навчання циклу практичної підготовки (міських курсів) під час підготовки та здійснення методичного супроводу заходів практичної підготовки; види занять з методичного супроводу заходів практичної підготовки, форми та методика їх проведення; основні документи, що відпрацьовуються учасниками заходів практичної підготовки, їх форми та зміст.
4. Висновки та рекомендації.

Вступ

Згідно Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, затвердженого наказом МВС України від 11.09.2014 року № 934 зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03.10.2014 року за №1200/25977 територіальними курсами, навчально-методичними центрами цивільного захисту та безпеки життєдіяльності (далі – центри) забезпечується методичний супровід підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту.

Методичний супровід підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань ЦЗ (далі –

методичний супровід) це – комплекс заходів, що проводиться із посадовими особами підприємств, установ, організацій, на яких покладено виконання обов'язків щодо організації та проведення заходів цивільного захисту територіальними курсами, навчально-методичними центрами цивільного захисту та безпеки життєдіяльності у взаємодії із територіальними управліннями ДСНС України з метою забезпечення успішної практичної підготовки.

1. Поняття методичного супроводу практичної підготовки

Забезпечення методичним супроводом підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту (далі – методичний супровід) здійснюється відповідно до наказу МВС України від 11.09.2014 № 934. У даному розділі розкривається порядок на зміст заходів методичного супроводу.

Методичний супровід – це комплекс заходів, що проводиться курсами, НМЦ ЦЗ та БЖД із керівним складом та фахівцями підприємств, установ, організацій, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту під час підготовки та проведення ними заходів практичної підготовки.

До заходів практичної підготовки підприємств, установ, організацій відносяться:

комплексне об'єктове навчання;

комплексне об'єктове тренування;

тренування з учасниками навчально-виховного процесу загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж під час проведення ними “Дня цивільного захисту”;

тренування з учасниками навчально-виховного процесу дошкільних навчальних закладів щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж під час проведення ними “Тижня безпеки дитини”; об'єктове тренування спеціалізованої служби цивільного захисту;

об'єктове тренування формування цивільного захисту;
спільне об'єктове тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту;
протипожежне тренування;
протиаварійне тренування;
навчальні тривоги.

Пунктами 2.6., 2.14., 2.16. Наказу МВС України №934 визначені підприємства, установи і організації, які обов'язково забезпечуються методичним супроводом, а саме: підприємства, установи, організації з чисельністю працюючих 50 і більше осіб при проведенні ними комплексних об'єктових навчань; вищі навчальні заклади та підприємства, установи і організації з чисельністю працюючих менше ніж 50 осіб при проведенні ними комплексних об'єктових тренувань; дошкільні, загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади при проведенні ними тренувань з учасниками навчально-виховного процесу щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж під час Тижнів безпеки дитини та Днів цивільного захисту.

Разом з тим, за заявками підприємств, установ, організацій та при наявності ресурсу педагогічних працівників курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД, методичним супроводом можуть забезпечуватися і інші заходи їх практичної підготовки.

2. Алгоритм роботи курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД та суб'єктів забезпечення заходів цивільного захисту регіону при плануванні та проведенні підприємствами, установами, організаціями спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту

Змістом положень чинної нормативно-правової бази у напрямку навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, як одного з основних заходів цивільного захисту, визначено що кожен суб'єкт забезпечення цивільного захисту виконує у цьому заході відповідні функції. Тому, повнота і якість

виконання курсами, НМЦ ЦЗ та БЖД заходів методичного супроводу підприємств, установ, організацій багато залежить від їх тісної співпраці (взаємодії) з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, територіальними органами Державної служби України з надзвичайних ситуацій та підприємствами, установами, організаціями відповідного регіону, що проводять заходи практичної підготовки. Виходячи з цього, співпрацю курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД доцільно проводити з суб'єктами забезпечення цивільного захисту безперервно починаючи з етапу планування заходів цивільного захисту на рік і закінчуючи підведенням підсумків конкретного заходу практичного навчання.

З цією метою, та на виконання положень Порядку суб'єкти забезпечення цивільного захисту відповідного регіону (підприємство, установа, організація, територіальний орган ДСНС України з надзвичайних ситуацій, місцеві органи влади) у рамках своїх повноважень розробляють графіки та план-графіки проведення заходів практичної підготовки на рік, які забезпечуються курсами, НМЦ ЦЗ та БЖД в основу планування їх методичного супроводу.

З метою упорядкування роботи курсів, центру та суб'єктів забезпечення заходів цивільного захисту під час організації та проведення методичного супроводу місцевим органом влади разом з представниками центру та територіального органу ДСНС України рекомендується розробляти Графік забезпечення методичним супроводом підприємств, установ та організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту у 20__ році (далі - Графік забезпечення методичним супроводом).

Графік доцільно підписувати керівником структурного підрозділу з питань надзвичайних ситуацій місцевого органу влади відповідного регіону і затверджувати Головою його комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

Критерієм пріоритету включення підприємств, установ, організацій до цього Графіку є ступінь небезпеки їх діяльності для певної території (об'єкт віднесений до відповідної категорії цивільного захисту, об'єкт підвищеної

небезпеки або потенційно небезпечний об'єкт, об'єкт має стратегічне значення та (або) продовжує свою діяльність в особливий період), вид практичного заходу, а також наявний ресурс педагогічного складу курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД.

Графік розробляється на основі даних План-графіка проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту на підприємствах, установах, організаціях.

Даний Графік дає можливість більш ефективного планування робочого часу педагогічних працівників курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД, та є підставою для роботи на підприємстві, в установі, організації як педагогічних працівників, так і представників територіального органу ДСНС України, а також забезпечення умов для контролю плановості та обліку проведених заходів практичної підготовки.

Конкретна робота може починатися з видання територіальним органом ДСНС України регіону наказу про затвердження алгоритму його співпраці з курсами, НМЦ ЦЗ та БЖД цього регіону та підприємствами (установами, організаціями) при проведенні спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту (надалі – Алгоритм).

Алгоритмом визначається порядок роботи співробітників територіальних органів ГУ ДСНС та педагогічного складу курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД щодо методичного керівництва, контролю та методичного супроводу підготовки та проведення навчань (тренувань).

Згідно _____ з Алгоритмом подальшу роботу рекомендується організовувати наступним чином:

Не пізніше ніж за 2,5 місяці до початку практичного заходу районними управліннями ГУ ДСНС України відповідного регіону направляється лист керівнику підприємства (установи, організації) про необхідність та строки проведення робочої зустрічі для обговорення та узгодження питань підготовки та проведення навчання (тренування).

Не пізніше ніж за тиждень до робочої зустрічі представники територіального органу ДСНС України та курсів, центру завершують проведення аналізу причин та наслідків НС на подібних об'єктах у регіоні та готують пропозиції до вихідних даних у наказ та план проведення майбутнього практичного заходу;

Під час робочої зустрічі, з якої практично і починається методичний супровід, рекомендується обговорити та узгодити наступні питання: мета проведення методичного супроводу; порядок навчання керівного складу та учасників спеціальних об'єктових навчань і тренувань в підготовчий період та під час проведення навчань (тренувань);

порядок надання допомоги щодо розробки документів для проведення навчань (тренувань), алгоритмів дій учасників;

порядок організації та проведення комплексу занять для підготовки керівництва і забезпечення успішного проведення навчань (тренувань);

ступінь участі представників курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД під час проведення навчань (тренувань) та підготовки необхідних даних для підведення підсумків і підготовки звіту;

інші заходи які, на думку сторін, необхідно провести за планом забезпечення методичним супроводом підприємства (установи, організації), що проводить навчання (тренування).

Методичний супровід доцільно здійснювати на всіх етапах практичного заходу.

Не пізніше ніж за 45 днів до початку навчання (тренування) підприємством (установою, організацією) за методичною допомогою майстра виробничого навчання видається наказ про його підготовку та проведення

Протягом наступних 45 днів підготовчого періоду методичний супровід здійснюється шляхом проведення педагогічними працівниками курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД занять на навчально-матеріальній базі суб'єкту господарювання, курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД та інших заходів під час яких: на основі ознайомлення з планами реагування на надзвичайні ситуації, локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки надається методична допомога

керівництву суб'єкту господарювання стосовно навчання персоналу за відповідними програмами;

організується участь керівного складу та фахівців суб'єкту господарювання у роботі спільних нарад і семінарів з даного питання у телефонному режимі та за допомогою мережі Інтернет;

надається консультативна допомога у розробленні документації з підготовки та проведення навчань (тренувань), а також з підготовки матеріалів для підведення підсумкових заходів за проведеним навчанням (тренуванням).

Підготовку осіб, які очолюють об'єктові формування цивільного захисту та осіб, які очолюють штаби керівництва об'єктовими навчаннями (тренуваннями) доцільно здійснювати в підготовчий період на навчальній базі курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД в складі навчальних груп згідно з планами комплектування за відповідними програмами постійно діючих семінарів.

Навчання працівників суб'єктів господарювання здійснюється згідно з Програмами підготовки працівників підприємств, установ та організацій до дій у надзвичайних ситуаціях.

З початком методичного супроводу керівник підприємства (установи, організації) разом з педагогічним працівником курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД визначають категорії, з якими проводиться навчальні заняття, уточнюються питання, на які необхідно звернути увагу, розробляються та затверджуються плани їх проведення.

Рекомендується залучати при підготовці:

комплексних об'єктових навчань: заступників (помічників) керівника навчання, персонал штабу керівництва, а також посадових осіб, що визначені в пункті 2.5 Порядку;

комплексних об'єктових тренувань: заступників (помічників) керівника тренування, персонал штабу керівництва, а також працівників, яких планується залучити до проведення практичних заходів;

роздільних об'єктових тренувань спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту: керівників спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту;

спільних об'єктових тренувань спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту: керівників робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, осіб, які входять до штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуацій, керівників спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту;

протипожежних тренувань: керівника спеціалізованої протипожежної служби (відповідального за пожежну безпеку), керівника формування пожежогасіння, керівника об'єктової добровільної пожежної дружини (команди);

протиаварійних тренувань: керівників об'єктів підвищеної небезпеки, керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, осіб, які входять до штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, керівників спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

Інструктивно-методичні навчальні заняття проводяться завчасно з кожною категорією осіб, що залучаються до організації та проведення навчань, а їх тривалість визначається навчальними цілями, кількістю навчальних питань та ступенем підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях.

Під час проведення навчальних занять за їх видами особлива увага звертається на:

особливості проведення етапів навчання (тренування) виходячи із специфіки організації та виконання заходів цивільного захисту на суб'єкті господарювання;

порядок відпрацювання та зміст формалізованих документів щодо підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань;

розробку зразків документів з підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань (форми, зміст, порядок відпрацювання, доведення до виконавців та контролю їх виконання згідно з табелем термінових донесень за навчанням);

розробку алгоритму дій учасників навчання, особливо посередників та працівників, які на час навчання призначаються керівником на навчальних місцях з практичного відпрацювання заходів і робіт та/або залучаються до проведення таких заходів і робіт; інші питання.

За 5 днів до початку комплексного об'єктового навчання комісією підприємства (установи, організації), до складу якої залучається представник відповідного територіального органу ДСНС України, здійснюється оцінка готовності (допуск) персоналу до його проведення.

Склад комісії, її завдання та строки виконання визначаються наказом керівника підприємства (установи, організації).

За результатами роботи комісії складається акт, що затверджується керівником підприємства (установи, організації).

Рекомендовані варіанти наказу про створення комісії з оцінки готовності та акту за результатами її роботи наведені у додатку В.3. За розділи акту, що стосуються оцінки особистої теоретичної підготовки керівного складу навчання (тренування) поряд з підписами членів комісії доцільно мати і підпис майстра виробничого навчання, який здійснює методичний супровід підприємства (установи, організації).

Наведені вище термінові показники (окрім терміну видання наказу), що пропонуються, можуть змінюватися курсами, НМЦ ЦЗ та БЖД у залежності від місцевих умов.

3. Складові та зміст комплексу навчально-методичного забезпечення методичного супроводу

Виходячи з основних положень нормативно-правової бази у сфері освіти методичний супровід підприємств, установ, організацій, що проводять заходи практичної підготовки має, поряд з іншими, навчальну та консультаційну функції.

Ці функції орієнтовані на поглиблення знань і розвиток навичок учасників практичного заходу у питаннях порядку його організації, а також

надання їм практичної допомоги у вирішенні навчальних питань за планом проведення.

Реалізацію цих функцій методичного супроводу рекомендується здійснювати на базі комплексу його навчально-методичного забезпечення, складовими якого доцільно мати:

програмно-методичне забезпечення методичного супроводу підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту;

обов'язки педагогічних працівників курсів, центрів з питань підготовки та проведення методичного супроводу;

плануючі, навчально-методичні та облікові документи, що розробляються для забезпечення роботи майстрів виробничого навчання циклу практичної підготовки (міських курсів, навчально-консультаційних пунктів центрів) під час підготовки та здійснення методичного супроводу заходів практичної підготовки;

матеріали (методичні вказівки, дидактичні матеріали, витяги з нормативно-правових актів тощо), що забезпечують самостійну роботу учасників практичних заходів;

основні документи, що відпрацьовуються учасниками заходів практичної підготовки за методичною допомогою педагогічних працівників курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД, їх форми та зміст.

Програмне забезпечення методичного супроводу;

Програмне забезпечення методичного супроводу підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту рекомендується мати у складі Примірної програми методичного супроводу підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту та робочих програм методичного супроводу конкретного заходу практичної підготовки.

У структурі Примірної програми методичного супроводу доцільно мати

- такі складові:
- загальні положення;

- перелік навчально-виробничих завдань та їх елементів;
- зміст навчальних елементів;
- критерії оцінки практичного заходу;
- перелік нормативно-правових актів та навчально-методичної літератури.
- Загальними положеннями визначається загальна мета методичного супроводу заходу практичної підготовки, нормативно-правова база, загальний обсяг часу на відпрацювання навчально-виробничих завдань, навчальні цілі (що повинні знати та вміти учасники заходу за їх категоріями), види занять, за якими майстер виробничого навчання повинен досягти визначеної мети, а учасники практичного заходу – реалізації навчальних цілей.
- Переліком навчально-виробничих завдань та змістом їх навчальних елементів доцільно визначати основні (вузлові) моменти роботи майстра виробничого навчання з надання методичної допомоги учасникам практичного заходу згідно з його визначеною темою та навчальною метою.
- Варіант Примірної програмі методичного супроводу наведений у додатках.
- Робочі програми методичного супроводу доцільно розробляти на кожен захід практичної підготовки (КОН, КОТ тощо) за структурою Примірної програми.
- Навчальний час, що відводиться робочими програмами на відпрацювання навчально-виробничих завдань та їх елементів рекомендується визначати виходячи з виду практичного заходу, особливостей регіону та можливостей курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД з забезпечення виконання лімітів навчального навантаження їх майстрів виробничого навчання.
- **обов'язки педагогічних працівників курсів, центру з питань підготовки та проведення методичного супроводу;**

Методичний супровід організовує керівник НМЦ ЦЗ та БЖД у взаємодії із територіальними органами ДСНС України та місцевими органами влади відповідної адміністративної території.

Безпосередня організація методичного супроводу покладається на начальника циклу практичної підготовки за допомогою методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД.

Обов'язки посадових осіб, які організують та здійснюють методичний супровід можуть бути наступними:

Начальник циклу практичної підготовки (завідувач міських курсів):

складає спільно з представником територіального органу ДСНС у адміністративній території Графік забезпечення центром методичного супроводу підприємств, установ та організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту та контролює хід його виконання ;

організовує розробку майстрами виробничого навчання розкладів занять з методичного супроводу підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту;

організовує і контролює хід підготовки майстрів виробничого навчання до проведення заходів методичного супроводу підприємств (установ, організацій);

контролює проведення заходів методичного супроводу майстрами виробничого навчання згідно з розкладом занять і, при необхідності, вносить корективи;

долучається, при необхідності, до розробки формалізованих документів щодо підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань (тренувань) та розробки алгоритмів дій їх учасників враховуючи специфіку підприємств (установ, організацій).

Старший майстер (майстер) виробничого навчання:

розробляє розклади занять з методичного супроводу закріплених за ним підприємств (установ, організацій) відповідної територіальної одиниці, що проводять спеціальні об'єктові навчання (тренування) з питань цивільного захисту;

ознайомлюється (вивчає) з особливостями підприємств (установ, організацій), на яких планується проведення спеціальних об'єктових навчань (тренувань);

готує з урахуванням специфіки підприємства (установи, організації) необхідні формалізовані документи щодо підготовки та проведення навчання (тренування) та оптимальні алгоритми дій за його планом;

згідно з затвердженим розкладом проводить заняття на підприємстві (в установі, організації) або надає допомогу працівникам підприємства в їх проведенні;

надає методичну допомогу у формі консультування учасників навчання (тренування) з відпрацювання алгоритмів дій за планом його проведення під час їх реалізації (у розробці плануючих документів, відпрацюванні навчальних питань за етапами його проведення, підготовці даних для проведення розбору та відпрацюванні звіту за проведений практичний захід тощо);

проводить інші, узгоджені під час першої робочої зустрічі з керівництвом підприємства (установи, організації) заходи з вирішення наявних проблемних питань;

веде журнали обліку методичного супроводу підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту;

доповідає на засіданні методичної комісії НМЦ ЦЗ та БЖД з практичної підготовки результати проведеного методичного супроводу за конкретне підприємство (установу, організацію), основні висновки та пропозиції щодо подальшого вдосконалення методики його організації та здійснення.

Методист методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД:

координує та узагальнює стан виконання структурними підрозділами центру Графіка забезпечення центром методичного супроводу підприємств, установ та організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту;

надає консультаційно-методичну допомогу майстрам виробничого навчання, а, при необхідності, бере безпосередню участь у розробці формалізованих документів щодо підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань (тренувань) та оптимальних алгоритмів дій його учасників за планом проведення;

проводить методичну підготовку майстрів виробничого навчання щодо проведення заходів методичного супроводу підприємств, установ, організацій;

вивчає та узагальнює досвід роботи педагогічних працівників НМЦ ЦЗ та БЖД з питань забезпечення методичного супроводу підприємств, установ, організацій.

плануючі, навчально-методичні та облікові документи, що розробляються для забезпечення роботи майстра виробничого навчання циклу практичної підготовки (міських курсів) під час підготовки та здійснення методичного супроводу заходів практичної підготовки;

Робота майстра виробничого навчання циклу практичної підготовки (міських курсів, навчально-консультаційного пункту) організується і проводиться згідно з графіком забезпечення методичним супроводом, що розробляється НМЦ ЦЗ та БЖД на рік.

На виконання цього графіку та для організації роботи майстру виробничого навчання під час підготовки та проведення ним заходів методичного супроводу безпосередньо на підприємстві, в установі, організації доцільно мати наступні документи: витяг з Графіку забезпечення методичним супроводом у частині роботи майстра на конкретних підприємствах, в установах, організаціях закріпленої за ним адміністративної одиниці;

розклад занять з методичного супроводу підприємств (установ, організацій), що проводять спеціальні об'єктові навчання (тренування) з питань цивільного захисту;

план проведення заняття з методичного супроводу за кожною темою робочої програми методичного супроводу конкретного заходу практичної підготовки;

матеріали (методичні вказівки, дидактичні матеріали, витяги з нормативно-правових актів тощо), що забезпечують самостійну роботу учасників практичних заходів;

журнал обліку методичного супроводу заходів практичної підготовки.

Витяг з Графіку забезпечення методичним супроводом підприємств, установ, організацій конкретної адміністративної одиниці майстру виробничого навчання рекомендується мати при собі під час, особливо, першого відвідування

ним підприємства (установи, організації) що дає йому правову основу для початку роботи на ньому.

Розклад занять з методичного супроводу підприємств (установ, організацій), що проводять спеціальні об'єктові навчання (тренування) з питань цивільного захисту рекомендується складати майстру виробничого навчання на місяць та подавати на затвердження керівнику циклу практичної підготовки (міських курсів) НМЦ ЦЗ та БЖД не пізніше 10 днів до початку наступного місяця.

Розклад занять складається за встановленим у НМЦ ЦЗ та БЖД порядком з дотриманням основних вимог до його змісту та форми.

Найменування навчально-виробничих завдань, їх елементів, видів занять та відведеного на їх відпрацювання часу вносяться у розклад згідно з робочою програмою методичного супроводу конкретного заходу практичної підготовки.

Для проведення конкретних видів занять складаються їх плани, які затверджуються начальником циклу практичної підготовки (завідувачем курсів).

План проведення заняття з методичного супроводу рекомендується складати за встановленою НМЦ ЦЗ та БЖД формою з дотриманням педагогічних та методичних вимог, та відображає тему, мету, навчальні питання, час та стислу методику їх відпрацювання, матеріально-технічне та дидактичне забезпечення тощо.

Окрім того, під час складання плану заняття доцільно враховувати вид та вибрану методику активізації його проведення.

Під час самостійної роботи учасників навчання (тренування) за програмою методичного супроводу майстром, за замовленням керівництва підприємства (установи, організації), можуть проводитися консультації з питань порядку дій за планом навчання(тренування), а також заняття з виробничим персоналом за програмою його підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях.

Журнал обліку методичного супроводу заходів практичної підготовки ведеться майстром виробничого навчання на кожне підприємство (установу,

організацію), яке забезпечується ним під час підготовки та проведення конкретного заходу практичної підготовки.

У журналі доцільно відображати проведені ним за розкладом заняття, факт проведення яких та їх результати керівник підприємства (установи, організації) засвідчує особистим підписом і скріплює печаткою.

По виконанню усіх заходів за розкладом занять методичного супроводу конкретного підприємства (установи, організації) майстер виробничого навчання оформлює окрему папку, у якій розміщує всі плани проведених ним занять, заповнений журнал обліку методичного супроводу та звіт про результати методичного супроводу перед методичною комісією центру з практичної підготовки.

Види занять з методичного супроводу заходів практичної підготовки, форми та методика їх проведення;

Методичний супровід підприємств, установ, організацій під час підготовки та проведення ними заходів практичної підготовки рекомендується здійснювати на робочих місцях учасників навчання на підприємствах, в установах і організаціях, а також на спеціально обладнаних навчальних місцях полігонів і містечок з практичного відпрацювання етапів навчань, тренувань за такими видами занять: урок практичного навчання, інструктивно-методичне заняття, інструктаж, консультація, практика з проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань.

Наведені види занять можуть проводитися за груповою, індивідуальною та змішаною формами, які визначаються циклом практичної підготовки (курсами) в залежності від чисельності тих, хто навчається, місця навчання (навчальне містечко, дільниця, виробництво тощо), терміну навчання та технології виконання робіт або дій, яким навчаються.

Рекомендована кількість слухачів при груповій формі проведення навчання складає 5-15 осіб. Урок практичного навчання може проводитися за груповою, індивідуальною та змішаною формою організації навчання.

Консультації можуть проводитися як за індивідуальною, так і за груповою формами.

Під час самостійної роботи учасників заходів практичної підготовки майстром виробничого навчання, за замовленням керівництва підприємства, установи та організації, можуть проводитися заняття з виробничим персоналом за програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях.

Всі заняття з методичного супроводу за їх видами проводяться майстрами виробничого навчання згідно з розкладом занять. На кожне заняття майстер відпрацьовує особистий план його проведення.

Урок практичного навчання, як правило, проводиться із слухачами, які пройшли курсове навчання за навчальними категоріями: начальник штабу керівництва комплексним об'єктовим навчанням, тренуванням; начальник штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації; командний (начальницький) склад формувань цивільного захисту, працівники диспетчерських служб. Урок проводиться майстром виробничого навчання безпосередньо на робочому місці слухачів або на спеціально обладнаних навчальних місцях по плану навчання, тренування.

Всі уроки практичного навчання передбачають наявність у слухачів теоретичного матеріалу за відповідними програмами з функціонального навчання, за яким й виконуються роботи за елементами навчально-виробничих завдань робочих програм методичного супроводу конкретного заходу практичної підготовки.

Під час уроків практичного навчання кожний слухач вчиться раціонально, відповідно до встановлених програмою норм часу самостійно за допомогою теоретичного матеріалу виконати навчальні елементи навчально-виробничого завдання пов'язаної з підготовкою та проведенням комплексних об'єктових навчань (тренувань), і у випадку утруднень одержати особисту консультацію від майстра виробничого навчання.

При індивідуальній формі проведення уроку передбачається, що слухач безпосередньо на своєму робочому місці за консультацією майстра виробничого

навчання виконує різні за змістом навчальні елементи відповідного навчально-виробничого завдання програми.

При груповій формі проведення заняття всі слухачі на навчальному містечку, ділянці або виробничій території, яка планується за планом навчання, тренування під обладнання навчальних місць або місць імітації виконують відповідно до програми однакові або однотипні завдання.

Допомога майстром виробничого навчання слухачам надається у формі групових консультацій з виконання конкретного навчального завдання з послідуною організацією контролю за виконанням робіт. Групова форма найбільш ефективна при виконанні слухачами простих робіт або тих, що носять однотипний характер.

Урок практичного навчання може містити у собі опитування, пояснення й закріплення матеріалу. На початку уроку майстром виробничого навчання надаються пояснення до виконання навчального елементу навчально-виробничого завдання, при необхідності складаються операційні карти виконання роботи на основі теоретичного матеріалу.

В подальшому майстром виробничого навчання контролюється хід виконання завдання, при необхідності надаються консультації, заслуховується звіт про виконану роботу.

Інструктивно-методичні заняття проводяться майстрами виробничого навчання з персоналом підприємств, установ, організацій, які під час проведення комплексних об'єктових навчань, тренувань виконують обов'язки заступників, помічників керівника навчанням, тренуванням, начальників спеціалізованих служб цивільного захисту, входять до складу посередницького апарату, штабу з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Окремо проводяться заняття з керівниками навчальних груп з підготовки працівників на підприємствах, в установах та організаціях з питань захисту і дій у НС.

Мета _____інструкторсько-методичного заняття підготувати його учасників до вибору і застосуванню найбільш прийнятних методів їх роботи під

час підготовки, організації і проведення комплексного об'єктового навчання, тренування, використання навчального часу та матеріально-технічних засобів. Під час заняття до його учасників доводиться тема навчання, тренування, навчальні цілі та навчальні питання що будуть відпрацьовуватися за етапами навчання, тренування, обстановка, визначена планом навчання, тренування, найбільш доцільні дії, тих хто навчається та критерії оцінки навчання, тренування. Заняття проводяться з кожного або одночасно з декількох етапів навчання, тренування. На занятті майстер виробничого навчання роз'яснює особливості проведення етапів навчання, тренування, виходячи із специфіки організації та виконання заходів цивільного захисту на підприємстві в установі, організації.

До учасників заняття доводиться порядок розробки та змістовність особистих планів роботи та порядок представлення матеріалів із розбору навчання, тренування.

В особистих планах роботи, як правило відображаються питання: тема та основні цілі для конкретної навчальної категорії; етапи, навчальні періоди, їх зміст та тривалість; навчальні питання по кожному періоду, час і метод їх відпрацювання (у частині що стосується заступника, помічника або посередника); зміст, способи, час вручення ввідних та порядок їх розіграшу з тими, хто навчається.

Інструктивно-методичні заняття з керівниками навчальних груп з навчання працівників підприємств, установ, організацій за програмами їх підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях проводяться майстрами виробничого навчання за один день до вивчення працівниками тематики цих програм. Мета цих занять - підготувати керівників до якісного проведення занять, вибору та застосуванню методів і прийомів навчання, використанню навчального часу і матеріально технічних засобів. Тривалість інструкторсько-методичного заняття визначається навчальними цілями, кількістю навчальних

питань та ступенем підготовки керівників навчальних груп з підготовки працівників з питань захисту і дій у НС.

За формою *інструктажу* проводяться заняття з групою працівників, які відповідно до плануючих документів з організації та проведення спеціального об'єктового навчання, тренування призначаються керівниками на навчальних місцях, та/або залучаються до робіт з імітації, нарощування обстановки або виконують у ході навчання, тренування практичні роботи з використанням техніки, інструментів, приладів тощо.

Під час практичного відпрацювання учасниками навчання (тренування) навчальних елементів за їх етапами майстер виробничого навчання продовжує надавати методичну допомогу у формі *консультування* його учасників на основі постійного аналізу їх практичних дій згідно з встановленими критеріями оцінки, зокрема щодо оперативності оцінки обстановки, проведення розрахунків сил і засобів та прийняття рішення на ліквідацію надзвичайної ситуації, оформлення протоколів засідань комісій, своєчасності і правильності постановки завдань на проведення заходів та контролю їх виконання згідно з табелем строкових донесень на навчання тощо.

Особисте бачення результатів роботи учасників навчання (тренування) під час їх проведення майстер виробничого навчання може пропонувати для включення його до матеріалів розбору.

Під час розбору навчання (тренування) майстер виробничого навчання може надавати рекомендації відносно заходів, яки доцільно провести з уточнення плануючої документації, організації навчального процесу з питань навчання різних категорій працівників діям в умовах надзвичайних ситуацій, а також всіх видів забезпечення для підтримання готовності системи цивільного захисту підприємства (установи, організації) на достатньому рівні.

За попередньої узгодженості питання, та при необхідності, майстер виробничого навчання може надавати методичну допомогу керівництву підприємства (установи, організації) під час відпрацювання ним матеріалів до звіту про його результати.

Результати роботи з забезпечення підприємства (установи, організації) методичним супроводом під час проведення ним навчання (тренування) майстру виробничого навчання рекомендується доповісти на черговому засіданні методичної комісії центру з практичної підготовки, а матеріали їх обговорення можуть бути використані у процесі подальшого вдосконалення методики його організації та проведення.

Можливими варіантами розподілу робочого часу майстра виробничого навчання по окремих днях його роботи на підприємстві (в установі, організації) під час підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань (тренувань) можуть бути наступні:

Під час підготовки та проведення комплексного об'єктового навчання (56 годин):

1 день: ознайомлення з станом цивільного захисту на ОГД, ознайомлення з документацією з питань цивільного захисту, підготовка даних до проекту наказу про проведення навчання (тренування), обговорення етапів їх проведення, розроблення плануючої документації – 8 годин.

2 день: проведення інструктивно-методичних занять – 8 годин.

3 день: проведення інструктажів, уроків практичного навчання – 4 години; підготовка навчальних місць з відпрацювання практичних заходів – 4 години.

4 день: підготовка навчальних місць з відпрацювання практичних заходів – 2 години; розроблення документів з організації та проведення навчання – 6 годин.

5 день: розроблення документів з організації та проведення навчання – 8 годин.

6 день: участь у проведенні навчання – 8 годин.

7 день: участь у проведенні навчання та підведенні підсумків навчання – 8 годин.

Під час підготовки та проведення комплексного об'єктового тренування (40 годин):

1 день: ознайомлення з станом цивільного захисту на СГД, ознайомлення з документацією з питань цивільного захисту, підготовка даних до проекту наказу

про проведення тренування, обговорення етапів їх проведення, розроблення плануючої документації – 8 годин

2 день: проведення інструктивно-методичних занять – 6 годин; проведення інструктажів, уроків практичного навчання – 2 години.

3 день: проведення інструктажів, уроків практичного навчання – 1 година; підготовка навчальних місць з відпрацювання практичних заходів – 4 години; розроблення документів з організації та проведення тренування – 3 години.

4 день: розроблення документів з організації та проведення тренування – 8 годин.

8 день: участь у проведенні тренування та підведенні його підсумків – 8 годин.

основні документи, що відпрацьовуються учасниками заходів практичної підготовки, їх форми та зміст.

Відповідно до Порядку та з метою якісної підготовки і проведення заходів практичної підготовки підприємством (установою, організацією _____) за методичною допомогою педагогічних працівників курсів, НМЦ ЦЗ та БЖД доцільно розробляти:

На комплексне об'єктове навчання і тренування на підприємствах (в установах, організаціях) з чисельністю працюючих менше 50 осіб та у вищих навчальних закладах:

наказ про підготовку та проведення комплексного об'єктового навчання, тренування;

план проведення комплексного об'єктового навчання, тренування;

план об'єкта з графічним показом пунктів відтворення обстановки та переліком засобів імітації, ділянок, рубежів розгортання сил і засобів для відпрацювання практичних заходів та їх змісту – як окремий документ або додаток до плану навчання, тренування;

почасовий графік введення ввідних – як окремий документ або додаток до плану навчання, тренування;

табелі термінових донесень за навчанням, тренуванням;

наказ про створення комісії з оцінки готовності (допуску) персоналу до проведення комплексного об'єктового навчання (комісії з попереднього контролю знань і умінь учасників комплексного об'єктового тренування за програмою загальної підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях); акт за результатами роботи комісії з оцінки готовності (допуску) персоналу до проведення навчання (результатів контролю знань і умінь учасників тренування);

звіт про результати проведення комплексного об'єктового навчання, тренування;

наказ керівника підприємства, установи, організації про результати проведення заходу практичної підготовки до дій у назвичайних ситуаціях; інші документи які можуть бути відпрацьовані для підготовки та проведення комплексного об'єктового навчання (тренування) (календарний план підготовки комплексного об'єктового навчання, часткові плани заступників, помічників керівника навчання (тренування), витяг з почасового графіка нарощування обстановки з переліком ввідних для посередників тощо).

На тренування з учасниками навчально-виховного процесу загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж і проведення ними “Дня цивільного захисту”:

наказ про підготовку та проведення тренування з учасниками навчально-виховного процесу і “Дня цивільного захисту”;

план проведення тренування з учасниками навчально-виховного процесу і “Дня цивільного захисту”;

календарний план підготовки тренування з учасниками навчально-виховного процесу і “Дня цивільного захисту”; план об'єкту з графічним показом ділянок, рубежів, пунктів відтворення обстановки та переліком засобів імітації;

часткові плани роботи посадових осіб, які призначені наказом керівника навчального закладу відповідальними за окремі напрями роботи з питань

цивільного захисту, а також з підготовки та проведення тренування з *учасниками навчально-виховного процесу* і “Дня цивільного захисту”;

план-графік проведення тренування і “Дня цивільного захисту”;

перелік ввідних за Планом реагування на надзвичайні ситуації;

звіт про підсумки проведення тренування з *учасниками навчально-виховного процесу* і “Дня цивільного захисту”;

сценарії агітаційно-пропагандистських заходів за планом “Дня цивільного захисту” на теми захисту населення від надзвичайних ситуацій;

суддівську документацію з різних змагань та вікторин за планом “Дня цивільного захисту”;

наказ керівника навчального закладу про результати проведення заходу практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях з планом усунення недоліків.

На тренування з учасниками навчально-виховного процесу дошкільних навчальних закладів щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж і проведення “Тижня безпеки дитини”:

наказ про підготовку та проведення тренування з *учасниками навчально-виховного процесу* і “Тижня безпеки дитини”;

план проведення тренування з *учасниками навчально-виховного процесу* і “Тижня безпеки дитини”;

календарний план підготовки тренування з *учасниками навчально-виховного процесу* і “Тижня безпеки дитини”;

часткові плани роботи посадових осіб, які призначені наказом керівника навчального закладу відповідальними за окремі напрями роботи з питань цивільного захисту, а також з підготовки та проведення тренування з *учасниками навчально-виховного процесу* і “Тижня безпеки дитини”;

перелік ввідних за Планом реагування на надзвичайні ситуації;

звіт про підсумки проведення “Тижня безпеки дитини” в дошкільному навчальному закладі;

наказ керівника навчального закладу про результати проведення заходу практичної підготовки до дій у назвичайних ситуаціях.

На об'єктове тренування спеціалізованої служби (формування) цивільного захисту:

наказ про підготовку та проведення об'єктового тренування спеціалізованої служби (формування) цивільного захисту;

план-календар тренування;

тактичні завдання формуванням цивільного захисту;

план об'єкта зі схемою практичного виконання робіт

На спільне об'єктове тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту:

наказ про підготовку та проведення спільного об'єктового тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту; план проведення спільного об'єктового тренування спеціалізованих служб і формувань;

тактичні завдання формуванням цивільного захисту;

план об'єкта зі схемою практичного виконання робіт

На протипожежне тренування:

наказ про підготовку та проведення протипожежного тренування;

план проведення протипожежного тренування;

план об'єкта зі схемою практичного виконання робіт;

особисті плани посередників з імітації умовних пожеж та оголошення вв'ідних;

план взаємодії з пожежно-рятувальними підрозділами та підрозділами екстреної медичної допомоги.

На протиаварійне тренування:

наказ про підготовку та проведення протиаварійного тренування;

план проведення протиаварійного тренування;

план взаємодії з аварійно-рятувальними службами, що обслуговують відповідне підприємство, установу, організацію та підрозділами екстреної медичної допомоги.

На навчальну тривогу:

план проведення навчальної тривоги, що проводиться згідно з планом локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки; схему оповіщення і збору керівного складу, основного складу об'єктової аварійно-рятувальної служби та керівників спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту; схему інформування населення, яке проживає поряд з об'єктами підвищеної небезпеки.

Формалізовані документи і варіанти планів подані у додатках до 2 розділу.

4. Висновки та пропозиції:

Необхідно звернути увагу на особливості суб'єкту господарювання, на якому планується проведення спеціального об'єктового навчання і тренування.

Методичний супровід майстер виробничого навчання центру повинен розпочинати зі встановлення контакту з керівництвом суб'єкту господарювання на засадах взаємоповаги та толерантності. Майстер виробничого навчання повинен донести те, що він не прагне контролювати діяльність суб'єкту господарювання у сфері цивільного захисту, а має на меті всебічно допомагати та сприяти повноцінному здійсненню заходів щодо організації підготовки та проведення практичної підготовки на суб'єкті господарювання.

В першу чергу, майстер виробничого навчання повинен ознайомитися з реальним станом організації цивільного захисту суб'єкту господарювання. Разом з начальником штабу керівництва навчання (тренування) окреслити спектр проблем, які допоможуть проведення навчань на гідному рівні, розробити спільний план заходів та питання співпраці. Відвідування суб'єкту господарювання повинно відбуватися з урахуванням індивідуального ритму роботи його керівництва. Для майстра виробничого навчання центру необхідно, також, розуміння пріоритетності для керівного складу суб'єкту господарювання виконання прямих професійних обов'язків, готовність іти на поступки є передумовою продуктивної співпраці. Аналіз стану заходів з цивільного захисту

має проводитися в атмосфері співпраці. Під час обговорення слід спонукати до того, аби недоліки та шляхи подолання проблем висловлювалися самими учасниками спеціальних об'єктових навчань і тренувань. Давати готові рецепти і висувати безапеляційні вимоги та судження є неприпустимим. У будь-який час слід бути готовим до виникнення питань проблемного характеру та розв'язання несподіваних ситуацій.

Під час проведення спеціальних навчань і тренувань педагогічний працівник центру повинен допомагати керівництву у створенні навчальної обстановки, її нарощування, контролю і оцінки дій працівників згідно встановлених критеріїв оцінки, зокрема щодо оперативності оцінки обстановки, проведення розрахунків сил і засобів та прийняття рішення на ліквідацію надзвичайної ситуації, оформленню протоколів засідань комісій, своєчасності і правильності постановки завдань на проведення заходів.

Майстри виробничого навчання беруть участь у підготовці та проведення розбору з відпрацювання навчальних питань за планами проведення навчання, тренування. У ході розбору вони надають рекомендації відносно заходів, які доцільно провести щодо уточнення плануючої документації, організації підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також всіх видів забезпечення для підтримання готовності системи цивільного захисту суб'єкта господарювання на необхідному рівні.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2013 № 306 «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів».
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 № 443 «Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту».
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях».

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 № 819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту».
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру».
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2013 № 787 «Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту».
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11 «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту».
9. Наказ МВС України від 19.05.2014 № 523 «Про затвердження Типового положення про територіальні курси, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності».
10. Наказ МВС України від 11.09.2014 № 934 «Про затвердження Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту».
11. Наказ МВС України від 21.10.2014 № 1112 «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу з функціонального навчання».
12. Наказ МВС України від 21.10.2014 № 1113 «Про затвердження Вимог до структури та змісту програм функціонального навчання».
13. Наказ МНС України від 15.08.2007 № 557 «Про затвердження Правил техногенної безпеки у сфері цивільного захисту на підприємствах, в організаціях, установах та на небезпечних територіях».
14. Наказ МНС України від 10.10.2012 № 1250 «Про затвердження Плану інформаційно-роз'яснювальних заходів МНС України у сфері боротьби з тероризмом».
15. Наказ МНС, Міністерства соціальної політики, МОЗ, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 31.07.2012 № 1061/468/587/865 «Про затвердження Порядку спільних дій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій та пожеж в організаціях, установах і закладах з цілодобовим перебуванням людей».
16. «Організаційно-методичні вказівки з підготовки працюючого населення до дій у надзвичайних ситуаціях», затверджені головою ДСНС України _____ року.
17. ДСТУ 3891:99 Безпека у НС. Терміни та визначення основних понять.
18. ДСТУ 3900:99 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Основні положення.
19. ДСТУ 5058:2008 Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.
20. ДСТУ 4933:2008 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Техногенні надзвичайні ситуації.

21. ДСТУ 4934:2008 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Джерела фізичного походження природних надзвичайних ситуацій.
22. ДСТУ 7097:2009 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Джерела техногенних надзвичайних ситуацій. Класифікація і номенклатура параметрів уражальних чинників. Загальні положення.
23. ДСТУ 7098:2009 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Ліквідація надзвичайних ситуацій та їх наслідків.
24. ДК 019:2010 Класифікатор надзвичайних ситуацій.
25. ДБН В.2.2.5. 97 Захисні споруди цивільної оборони.
26. ДБН А.3.1-9-2000 Прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом захисних споруд цивільної оборони та їх утримання.
27. ДБН В. 1.2-4-2006 Інженерно-технічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони).
28. НРРУ-97/Д-2000 Норми радіаційної безпеки України. Радіаційний захист від джерел потенційного опромінення.
29. СОУ МНС 75.2-00013528-002:2010 Фільтрувальні засоби захисту органів дихання населення у НС.